

ORYANTALİZM – POSTKOLONYALİZM ve SANAT

Yunus KAYA¹

ÖZ

Antikçağdan beri Batı Dünyası, gerek sosyo-ekonomik ve gerekse de kültürel açıdan kendisinden neredeyse tamamen farklı olan Doğu'nun egzotizmi ve doğal kaynaklarıyla ilgilenmektedir. Tahakküm felsefesiyle hareket eden Batı, Doğu'ya karşı tüm pratiklerinde akademik bir kimlik kazandırma ve taleplerini meşrulaştırma çabası içerisinde olmuştur. Akademik, düşünce ve sanat çalışmalarıyla maskelenen oryantalizm, sömürge girişimlerini besleyen bir projeydi. Öylece, bir yandan oryantalizmin çatısı altında Doğu'ya ilişkin üretilen bilgi ile kolonyalizm/sömürgecilik faaliyetleri geliştirildi, öte yandan sömürge kanalıyla elde edilen kaynaklarla da oryantalizm finanse edilerek sömürgecilik devam ettirildi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika'nın üstünlüğü ele almasıyla Avrupa ülkeleri doğudaki hâkimiyetlerini kaybetti. Amerika merkezli bu yeni dönemde hemen her düşünce/disiplin: poststrüktüraliz, postmodernizm, postmarksizm, postkolonyalizm gibi, “post” önekinin aldı. Postmodernizm ve postkolonyalizm gibi bazı disiplinler “post” önekiyle, “ikircil”liğe neden olup çeşitli tartışmalarla sorunsallaştırıldılar. R. J. Yung'ın “trikontinental” (Latin Amerika, Asya ve Afrika) olarak adlandırdığı ülkelerin halkları, oryantalizme ve sömürgeci ülkelere karşı eleştirel bir tutum sergiledi. Bu uyanışla, özellikle de 1950-1960'lardan sonra, sömürgecilikten kurtulan (sömürgeciliğin kabuk değiştirmesi) ülke halklarının; edebiyatçıların, düşünürlerin vs. Batı karşısı “postkolonyal eleştiri”leriydi. Transforme olan sömürgecilik postkolonyalist uygulamalarla emperyalist pratiklerin en beter biçimi olarak devam etti. Oryantalizmin sanatsal, felsefi ve bilimsel özelliklerinden hareketle (düşünce yapısı itibariyle) Rönesans'tan modern oryantalizme ve günümüze kadar resimde, sinemada, edebiyatta hatta İstanbul Bienali'ne kadar bir kısım örneklerle anlatılmıştır. Bu bağlamda, Batı tarafından üretilen “oryantalizm” maskesi altında yatan siyasi, iktisadi ve kültürel arka plandaki gerçekleri sorgulamak, “postkolonyalizm” ile ilişkisini irdelemek bu makalenin en temel amacıdır. Ayrıca, “kolonyalizm”, “oryantaizm”/neo-oryantalizm ve “postkolonyalizm”in: ontolojik, epistemolojik, sosyolojik bakımdan incelemek makalenin bir diğer amacıdır.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, Öteki, Postkolonyalizm, Sömürgecilik, Yeni Oryantalizm.

¹ Arş. Gör. Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü/Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Anasanat Dalı/Resim Bölümü, y_kaya(at)outlook.com

ORIENTALISM – POSTCOLONIALISM and ART

ABSTRACT

Since the antiquity, The main reason why the Western world is interested in the exotic structure and natural resources of the East is based on the desire of the Western world to dominate the East and to keep under control. While this goal The West has tried to give an academic identity to all its practices and it has been struggling to legitimize all its practices. Moving from this aim, The West invented "orientalism" which is a political initiative to make the eastern colonies. Masked orientalism thought academic, philosophical and artistic has been a Project that nurtured the colonial initiatives. Thus, on the one hand with produced knowledge of the East under the roof of orientalism the activities of colonialism were developed, on the other hand, orientalism was financed by the resources obtained from colonialism to continued colonialism. After the Second World War, with the domination of America, European countries lost their sovereignty in the east. American-centered in that new period, almost every thought/discipline: poststructuralism, postmodernism, postmarkism, postcolonialism, etc. took the prefix "post". Like postmodernism and postcolonialism some disciplines by taking the prefix "post" caused "doubtful" meaning. The people of the countries that J. Yung called "tricontinental" (Latin America, Asia and Africa) have shown a critical attitude towards orientalism and colonialist countries. With this awakening, especially after 1950-1960, it was anti-Western "postcolonial criticism" to the West by some writers and thinkers etc. of the country who survived colonialism (crustal change of colonialism). Transformed colonialism continued as the worst form of postcolonial practices and imperial practices. Orientalism has been described with some examples in painting, cinema, literature, even Istanbul Biennial considering the artistic, philosophical and scientific characteristics from the Renaissance to today. In this context, to question facts the political, economic and cultural backgrounds the "orientalism" mask produced by the West and to examine its relation with "postcolonialism" is the main aim of this article. Another goal of this article is to examine the ontological, epistemological and sociological effects of "colonialism", "orientalism"/neo-orientalism and "post-lolonialism".

Keywords: *Colonialism, New Orientalism, Orientalism, Other, Postcolonialism.*

Kaya, Yunus. "Oryantalizm - Postkolonyalizm ve Sanat". *idil* 6.30 (2017): 647-665.

Kaya, Y. (2017). Oryantalizm - Postkolonyalizm ve Sanat. *idil*, 6 (30), s.647-665.

Giriş

Güçlünün zayıfı “öteki”leştirdiği dünyada, insanlık tarihi boyunca her birey, grup ya da devlet hem politik ve kültürel olarak hem de iktisadi olarak kendi eşdeğerleri üzerinde tahakküm kurma çabası içerisinde olmuştur. Fakat bu gibi taleplerin yerine gelmesi olanaksızdır, zira koltuk tek iken aday sayısı çoktur, bu yüzden insanlar/devletler istediklerini elde etmek için çeşitli yöntemlere başvururlar ve çoğu zaman tercih edilen bu yöntemler sömürme, sindirme ve ötekileştirmeye yöneliktir. Bu bağlamdan hareketle, kolonyalizm, Batı’nın Doğu’ya egemen olmak için başvurduğu yöntemlerden biri olarak karşımıza çıkar. Modern Avrupa, Doğu’yu koloni haline getirmenin siyasi bir girişimi olan “oryantalizm”i icat etti. Böylece, bir yandan oryantalizmin çatısı altında Doğu’yla ilgili üretilen bilgi ile sömürgecilik faaliyetlerini geliştirdi, öte yandan sömürge kanalıyla elde ettiği kaynaklarla da oryantalizmi finanse etti.

Burada, kuramsal oryantalizmin dışında Batılının Doğulu üzerindeki tahakküm istenci ve “öteki”leştirme tavrı; tahkir eden, ezen, köleleştiren, asimile eden pratikleri günlük hayatın hemen her safhasında mevcut olduğu gözlemlenebilir. “Oryantalist temsilin seçercesini veya karşı temsilini yazmanın sadece teorik bir uygulama olmadığını, aynı zamanda fiilen icra olduğunu” (Behdad, 2007: 10) ifade eden Ali Behdad, Amerika’da okurken birçok örneğiyle bizzat karşılaştığını ve yaşadığı örnek olaylar üzerinden kolonyalizm-oryantalizmin karmaşık ilişkisini deşifre ederek bu kapsamda yapılan çirkin uygulamalara karşı bir duruş sergiler.

Makalenin kuramsal çerçevesi, çok tartışmalı ve geniş (kıtasal olarak da yaygın) muhtevaya sahip olan oryantalizm ve postkolonyalizm ilişkisi üzerine kurulmuş olup, amacı, postkolonyalizmi doğuran kolonyalizmin ve onun çocuğu oryantalizmin arka planında yer alan siyasi ya da düşünsel nedenleri, yine bu sürecin doğurduğu bir söylem olan “üçüncü dünya ülkeleri” açısından deşifre etmenin yanı sıra, genelde kuramsal bir temsil olarak bilinen oryantalizmin, pratikte de var olduğunu, eleştirel bir dille, yapılan literatür taraması ve araştırmalar neticesinde sorgulayarak ortaya koymaktır.

Bu araştırma, dünya tarih bilgisi olarak okunmaması gerektiği için burada sömürgeciliğin tarihinden öte, hakkında verilecek genel bir bilgi üzerinden türlü bağlantılar kurarak oryantalist ve postkolonyalist ilişki içerisinde okumalar yapılması önerilir. Bu kapsamda, oryantalizmin ve postkolonyalizmin anlaşılabilirliği ve ikisinin bağlantılanabilmesi için konuya kolonyalizm ile başlanması uygun olacağı düşünülmüştür.

Küçük farklılıklar taşımakla birlikte, sıklıkla bir birleri yerine kullanılan kolonyalizm ve emperyalizm (bu araştırma kapsamında birbiri yerine kullanılabilir), Oxford English Dictionary'ye (OED) göre, "çiftlik" ya da "yerleşke" anlamında Latince "colonia" sözcüğünden gelir. OED'ye göre:

Yeni bir ülkedeki bir yerleşke...yeni bir yöreye yerleşen, anayurtlarına tabi halde yerleşen ya da onunla bağlantısını koruyarak bir topluluk oluşturan bir grup insan; yerleşimi olarak gerçekleştirenlerin soyu ve ardılları tarafından bu şekilde oluşturulan topluluk anayurtla bağlantıyı koruduğu sürece bu yerleşime "colonia" denir. (Loomba, 2000: 18, 19).

Loomba'nın da, eleştirdiği bu tanımda kolonileştirilen bölge halklarında hiç bahsedilmemektedir. Oysa yeni bir yöre olarak nitelendirilen topraklarda zaten ikame eden halklar (natives) mevcuttur. Bu tanımla yerliler yok sayılarak (sanki orada kimse yaşamıyormuş gibi) "kolonyalizm"i masumlaştırmaktadır.

Çok eskiden beri Doğu'nun egzotik yapısı Batı'nın ilgisini çekmiştir ancak, ilk sömürgecilik 15. yüzyılın sonlarında, Avrupalılar tarafından yeni ticaret yollarının araştırılması/keşfedilmesiyle başlamıştır (Eycil, 2005: 74). Rönesans'la birlikte Avrupa'da bilim ve sanayi alanındaki araştırmaların önü açılmış ve sanayi devrimiyle de üretim katlanarak artmıştır. Avrupa Ülkeleri, üretilen ihtiyaç fazlası malları satmak için yeni pazarlara ihtiyaç duydu. Üretimi devam ettirebilmek, diğer devletlere karşı olabildiğince zengin ve de güçlü olabilmek için daha fazla hammaddeye de ihtiyaç vardı elbette. Bu amaçla Avrupa, önce Amerika ve Asya (Uzak Doğu Ülkelerine) Kıtalarına, Osmanlı zayıflayınca da Afrika kıtasına göz diker. Öylece Avrupa ülkeleri arasında, Amerika, Afrika ve Asya Kıtalarının pek çok yerinde büyük ekonomik çıkarların söz konusu olduğu bir paylaşım mücadelesi başlar. Portekiz, İspanya, Hollanda, Danimarka, Belçika ve Almanya'nın önünde özellikle İngiltere (Britanya) ile Fransa Batı uygarlığının temsilcileri olarak kıta Avrupa'sında sürdürdükleri savaşları, koloni paylaşımından büyük pay almak için bu bölgelerde de devam ettirirler (E. Uygur ve F. Uygur, 2013: 273).

Yeni topraklar üzerinde "topluluk oluşturma" sürecinde, bölge yerlileri (natives) köleleştirildi, sindirildi hatta buralar yeniden şekillendirme gerekçesiyle soyları köreltildi. Tüm bunlar savaş, hastalık götürme, pazarlık, devleti borçlandırma, ticaret ya da doğrudan yok sayma gibi çeşitli yöntemlerle yapıldı. Kısaca Batı'nın Doğu'ya (ya da Kuzey'in Güney'e: burada kastedilen coğrafi sınırlar ötesinde: "merkezi" ve "öteki"dir) karşı soyutlama siyaseti yürütüldü. Bu ve benzeri uygulamalar akademik ve bilimsel literatür olarak çokça yazıldı ve yine bu belgelerle bu gibi pratikler (kolonyalist uygulamalar) desteklendi, meşrulaştırıldı ve artırılarak devam ettirildi. Nitekim Avrupa'yı 1890'lerden itibaren sömürgeciliğe iten faktörlerin tamamen ekonomik

olduğunu belirten Armağanoğlu (2010: 80), bir bakıma Avrupa'ya has olan "moden kolonyalizm" ve eski uygulamalar arasındaki metodolojik farkı vurgular. Modern kolonyalizm anlayışı aslında bir bakıma kapitalizmi merkezine koyarak ve kendi taleplerini gerçekleştirmek üzere başvurduğu çeşitli yöntemlerden biri olan "diyalektik" yapısıyla "oryantalizm" in kendisidir. "Latince "Oriens", Batı dillerinde ise "Orient" (güneşin doğduğu yer) teriminden türemiştir. Ondokuzuncu yüzyılda gelişen bir bilim dalı olan oryantalizm, genel olarak, Doğu insanların, dinlerinin, dillerinin, kültürlerinin ve tarihlerinin incelenmesi anlamında, Doğu Araştırmaları"na verilen ad olup tarihte derin izler bırakmıştır (Germaner ve İnankur 1989: 9). Oryantalizmle ilgili yapılan tartışmalardaki en önemli isimlerden biri şüphesiz Edward W. Said'dir. Said'in 1977 de yazıp bir yıl sonra yayımladığı "Oryantalizm" eseri ile "Şarkiyatçılık"ı şekillendirdiği, akademik çevrelerce de kabul gören bir gerçektir. Nitekim Ania Loomba, "Kolonyalizm/Postkolonyalizm" kitabında, "...Edward Said'in kolonyal söylem incelemelerinin temellerini atan çalışması *Şarkiyatçılık*'ı biçimlendir"diğini (Loomba, 2000: 64) söyler.

Çokça tartışılıp, farklı biçimlerde tanımları yapılan oryantalizmin, kolonyalizmi meşrulaştırmak için Avrupa'ya özgü bir girişim olduğuna ("Oryantalizm" çalışmasının çeşitli yerlerinde yineleyerek) işaret eden Said, oryantalizmi, ana hatlarıyla üç tanımını yaparak değerlendirir ve bu tanımlardan akademik olanı en kolay kabul gören olduğunu, hala bazı üniversitelerde kullanılmakta olduğunu da altını çizer. *İlki*; Oryantalizm, Avrupa'ya komşu olan, Avrupa'nın en köklü ve zengin sömürgelerinin olduğu, Avrupa'nın kolonyalist bir düşünceyle işgal edip üzerinde uzlaşmaya vardığı; Batı'nın karşıtı olarak "öteki"leştirdiği yerdir. *İkincisi*; oryantalizmin söz konusu akademik tanımıydı: "İster özel, ister genel yönleriyle uğraşın -antropolog, sosyolog, tarihçi ya da fililog olması fark etmez- Şark hakkında yazan, ders veren ya da Şark'ı araştıran kişi Şarkiyatçıdır, yaptığı iş Şarkiyatçılıktır." *Üçüncüsü ise*; "Doğu"- "Batı" arasında ontolojik ve epistemolojik ayırımı dayalı bir düşünüş biçimi; Aşil'i, Hugo'yu, Dante'yi ve Marx'ı içine alan; yazarlar, düşünürler, siyaset teorisyenleri, iktisatçılar ve imparatorluk yöneticileri olan geniş bir yazarlar kitlesi: bir tür öğreti, yönetim biçimi, Batı'nın güçlü olduğunu kabul ettirme, Doğu'yu yeniden şekillendirme ve yönetme biçimi olarak geniş bir yelpazede tanımlar. Ayrıca Doğu, Avrupa'nın sadece belli bir coğrafyayı tanımlamak için icat ettiği bir kavram değil, aynı zamanda, kendisinden olmayan herkesi "öteki"leştirmek için yürüklüğe koyduğu Batı icadıydı (Said, 1989: 12, 13; Said, 2016a: 15, 16).

"Hakim kültürde "Şark" ya da "Doğu" hakkında gösterilen insani (bilimsel, sanatsal, kültürel ve edebi) ilgiye verilen ad" olarak tanımlayan Mutman, oryantalizmin temelinde "öteki"leştirme politikası olduğunu altını çizer. Oryantalizm, Doğu'yu işaretleyerek Batı'yı (işaretlenmemiş) merkez haline getiren bir "öteki"leştirme

girişimidir. Samir Amin ve Amytra Sen gibi pek çok iktisatçının araştırma sonuçlarına göre, Afrika'daki açlığın sebebinin, Afrikalıların ilkelliğinden kaynaklanmadığını, bunun asıl kaynağının 19. yüzyılda Avrupa'nın, kolnyalizmin ve oryantalizmin bir ayağı olarak yürüttüğü ekonomik bağımlılık ve yeniden yapılandırma politikasıyla “egemen” olma girişiminin sonucu olarak değerlendirir (Mutman, 2002: 189, 194).

Batı'nın Doğu'ya olan ilgisi antikçağa dayanmakla beraber Avrupalılarca oryantalizmin, resmi konsensüsle (Avrupalılarca) karara bağlanıp evrensel bir kanun (Avrupa ülkeleri, bu kararlar, bir bakıma disiplinlerarası bir projenin hayata geçirileceğinin derin sinyali vermişti!) olarak yürürlüğe sokulması, 14. yüzyılın başlarına götürülecek kadar eski ve ciddi bir tahsil sahası olduğu açıktır. Hristiyan Batı'da, oryantalizm'in (şarkiyatçılığın) resmi varlığı, 1312'de, Viyana Kilise Konseyinin Paris, Oxford, Bolonya, Avinyon ve Salamanka'da, Arapça, Yunanca, İbranice ve Süryanice hakkındaki bir dizi kürsü kurulmasına ilişkin kararı ile ortaya çıkmıştır. Oryantalizmin arka planındaki sebeplerden biri, Doğu halkını Hristiyanlaştırma politikasıdır ki, Raymond Luli, üniversitelerde Foranice, Yunanca, Arapça ve Kildanice hakkındaki önerisini savunurken; Arapların Hristiyanlaştırılması için en iyi yolun Arapça öğrenmek olduğunun altını çizer. Bu durum, Avrupalının oryantalist girişimlerle dini anlamda da, Doğu'da tahakküm kurma istencinin bir göstergesidir (Said, 1989: 40). Said'in açık bir şekilde oryantalizmin resmi varlığını 1312'ye dayandırmasına rağmen (18. yüzyılın sonu itibarıyla geliştiğini belirtir), bu ve Said'in oryantalizmi icat eden ve yürüten merkezi devletlerin (Said'e göre İngiltere ve Fransa) tespiti gibi başka nedenler bakımından Marksizm, Said'in şarkçılık yaklaşımlarını “saçmalık” olarak değerlendirerek ağır bir biçimde eleştirir. İngiliz Marksist düşünürlerden John Lewis'e göre oryantalizmin, 1633'te Cambridge'te Arapça kürsüsünün kurulmasıyla başlatılması ve Almanya merkezli olup diğer komşu ülkelerin de eklenmesi gerektiğini savunur. Lewis, Said'in Almanları resesif oryantalistler olarak görüp, İngiliz ve Fransızları oryantalizmin temel figüranı olarak merkezileştirmesi yanı sıra, Rus oryantalizmine yer vermeyişini de bir eksiklik olarak görür. Hatta Lewis, daha şiddetli bir kritikte Said'in yaklaşımını “yalnızca yanlış değil, aynı zamanda saçma” olarak değerlendirir (Bulut, 2012: 10). Oryantalist araştırmalar kapsamında edebileştirilen ya da görselleştirilen (resim) veriler yoluyla, Batılı halkın algısında yaratılan Doğulu temsillere karşı çıkan Batılı düşünür ve yazarlar olduğu gibi, işlenerek meydana getirilen oryantalist bakışı olduğu gibi kabul edenler de oldu. Örneğin, Doğu'nun vahşi, ilkel, barbar olduğu kabul etmeyip, bunların birer önyargı olduğunu ileri süren Louis Massignon (Batılı) bizzat Doğu'ya giderek önyargılardan arınmış tespitlerle dönerken, üretilen bilgiyi kendi zihinlerindekiyle karşılaştırıp kendi haklılıklarını tescil etmenin peşinde koşan Hugo, Nerval, Goethe, Flaubert bunlardan bazılarıdır (Güngör, 2012: 51).

Oryantalizmi, masumane bir ilgi olarak değerlendiren ya da sadece belli bir disiplin kapsamında ona karmaşık anlamlar yükleyen araştırmacılara cevap niteliğinde Edward Said, “Oryantalizm” kitabında, oryantalizmin tanımını yaparken, onun ne olmadığını da net bir şekilde açıklar. Doğu hakkında “üretilen bilgi” ile Batı sömürgeciliğinin derin ve karmaşık ilişkisini ortaya çıkaran Said, bir anlamda, oryantalizmi savunan, onu iyi bir şeymiş gibi gösteren görüş, kurum veya devletlere karşı akademik bir tavır içerisindedir. Said’e göre;

Oryantalizm, yalnız kültür, bilimsel faaliyet, yahut müesseselerde pasif bir yansıması olan bir siyasi konu yahut saha değildir. Oryantalizm Doğu hakkındaki sayısız ve lâf kumkuması metinler koleksiyonu da değildir. “Batı” emperyalistlerinin, “Doğu” dünyasını avuç içinde tutmak için başvurdukları alçakça bir planın ismi de değildir. Oryantalizm daha ziyade “jeopolitik bilincin” estetik, akademik, iktisadi, sosyolojik, tarihi ve filolojik metinler arasında dağılımıdır,- sadece (Dünya Doğu ve Batı diye birbirine eşit olmayan iki parçadan oluşmuştur diyeni temel bir coğrafi ayırımın değil, bilimsel keşif, filolojik restorasyon, psikolojik tahlil, coğrafi görünüm ve sosyolojik tasvir yolu ile “yaratıp” muhafaza da ettiği bir dizi “menfaatin” ayrıntılı ifadesidir...Oryantalizm'e emperyalizm, pozitivism, ütopencilik, tarihçilik, Darwinizm, ırkçılık, Freudculuk, Marksizm ve Spenglerizm karışmıştır. Fakat Şarkiyat'ın, diğer doğal ve sosyal bilimler gibi, araştırma ölçüleri, cemiyetleri ve kendi kurumu olmuştur. (Said, 1989: 18, 36).

Oryantalizmin temelinde, Doğu'nun/Doğulunun bilim ya da düşünce üretme, kendini ifade etme, temsil etme, yönetme, yapılandırma ve kendini gerçekleştirme konularında yetersiz olduğu bu yüzden evrensel ölçütler dâhilinde çok daha gelişmiş bir üst akıl olan Avrupa'nın tüm bu sorunları çözebileceği konusunda enformasyon ve paradigmlar ürettiyordu. Kapitalizmin bir parçası olan kolonyalizm aynı zamanda Avrupa modernleşmesinin başlangıcıdır. 19. ve 20. Yüzyıl araştırmacı ve düşünürlerin çoğu, Avrupa kolonyalizminin ilerlemesini hurafelerden kurtulup modernizmin temel dayanağı bilim, akıl ve özgür düşüncenin merkezileştirilmesinden kaynaklandığına işaret ederken, aynı zamanda kolonileştirilmiş halkların çoğunun da böyle düşündüğünü savunur. Bu yüzden Avrupa kendi merkezli bir düşünceyle, "öteki"leştirme (bizden değil) düşüncesiyle kendisi dışında kalan herkesi dışlamış, hakir görmüş ve onlara üstten bakmıştır. Bu mantıkla “öteki”lerin gelişimini “Avrupa kökenli bilginin ilerleme”sine bağlayan bir sav yayararak kendini diğer toplumlardan üstün tutmuştur (Loomba, 2000: 40).

Merkezi Avrupa'nın Doğu hakkında oryantalizmi meşrulaştırmak amacıyla, akademik bir kimlikle ürettiği ve piyasaya sürdüğü "bilgi"nin (her ne kadar akademik/bilimsel olsa da) hiç de masum olmadığı, kolonyalist ve bencil iktidara eşlik eden bir yaklaşımla manipüle edilmiştir. Zira Said'in eserlerinde de "bilimsel oryantalizm" ya da "oryantalizmin bilimsel" olduğu sıklıkla ifade edilir. Problem, oryantalizmin bilimsel oluşundan ziyade, "bilimselleştirilmiş oryantalizm" in daha doğru bir niteleme olacağı düşünülmektedir. Ancak oryantalizmin kompleks yapısının anlaşılabilmesi için çok yönlü, disiplinlerarası bir girişim gerektirdiği de açıktır. Oryantalizm kültürel, ideolojik ilim, tasvirler, öğretiler, hatta sömürge bürokrasileri ve usulleri olan bir muhakeme biçimini ifade ve temsil eder. Oryantalizm Şark ile uğraşan toplu bir müessese olup amaç, Doğu'ya hakim olmak, onu yeniden kurmak, onu yönetmek ve onun amiri olmak için her yönüyle Batı'nın bir icadıdır (Said, 1989: 14).

Bu gibi çeşitli öğretilerin şarkiyatçılığa/oryantalizme nasıl veri taşıdığına dikkat çeken Said, bu vb. ilişkiler yardımıyla "saf Şark" diye bir şeyin hiç bir zaman olmadığını bunun haricinde çeşitli teori, ideoloji ve düşünce yapısına göre; dilbilimin Şark'ı, Freud'un Şark'ı, Spengler'in Şark'ı, Darwin'in Şark'ı, ırkçılığın Şark'ı vb. çok farklı şark anlayışlarının doğduğunu ve varlıklarını sürdürdüğünü belirtir. Ayrıca elektronikleşmiş postmodern dünyanın özelliklerinden birinin Batı'nın bu dünyadan (iletişim teknolojileri kullanarak) oryantalizmi pekiştirmek olduğunu açıkça ifade eder (Said, 2016a: 35). Çeşitli konularda Edward Said'i eleştiren Aijaz Ahmad, post-kolonyal incelemeler, Üçüncü Dünya Edebiyatı ya da "Üçüncü Dünya kadın alt disiplini" kategorisi gibi bazı inceleme alanlarında (Said'in yazdıklarından hareketle) Batı'nın toptan suçlanmasına "Batı'ya konumlanma arzusu" eşlik ettiği konusunda Said'e karşı bir tutum sergiler (Bulut, 2012: 28).

Oryantalizme ya da kolonyalizme ister Said'in isterse de Ahmad ve onun gibi düşünenlerin gözüyle bakılsın, her iki durum da ortada "merkezi" ve "öteki" olarak adlandırılabilir "iki temsil" in var olduğu gerçeğidir. Tarih boyunca devletler politikası sanat pratiklerini, söylem ve önerilerini, düşünsel yapısını, ontolojisini şöyle ya da böyle etkilediği tartışılmaz bir gerçektir. Üç kıtada (Asya, Afrika ve Latin Amerika) etkili olan Avrupa gibi bir güç, hiç şüphesiz, sanat dünyasını önemli oranda etkilemiştir. Çok yönlü oluşuyla yıllardır tartışma konusu olan oryantalizm, ister bilimsel, ister ideolojik/siyasi isterse de kültürel ya da salt Doğu hayranlığı (dönemin modası, trend) kapsamında değerlendirilsin Rönesans itibarıyla, özellikle 19. ve 20. yüzyıllar arasında Hans Holbein'den Delacroix', Ingres ve Gerome'den Matisse'e, Picasso'ya, Mondrian'a kadar çoğaltılabilir bir çok tanınmış sanatçı Doğu kültüründen izler taşıyan eserler yaptığı gözlemlenebilir.

19. yüzyılda yapılan Oryantalist resimler çoğunlukla, gezginlerin anlatıları ve edebi metinler kaynak alınarak yapılmıştır. Bunun en yaygın bilinen örnekleri J. A. D.

İngres'in "Odalık", "Harem", "Türk Hamamı", "Haremdeki Bahçe" vb. yapıtlarında karşımıza çıkar (aynı ve benzer konular farklı dönem ve sanatçılar tarafından çokça işlenmiştir). İngres Doğu'ya hiç gitmediği halde Doğu ile ilgili resimler yapan (sahte bilgi üreten) sanatçılardan sadece biridir. Doğu'nun topografik resimleri, kıyafetleri ve mimarisinin Batı'da tanıtılması için hazırlanan albümler 19. yüzyıl Avrupa'sı itibariyle yerini Doğu coğrafyası, hikâyeleri ve yaşamından alan resimlere bırakmıştır. Böylece Batı'yı eskiden beri cezbeden Doğu kültürünün egzotik yapısına olan merakı, 19. yüzyılda Oryantalizmin her alanda kurumsallaşmasıyla beraber Doğu ilişkin konuları tuvallerine taşıyan Batılı ressamın sayısının hızlıca artışıyla kendini göstermiştir (Germaner ve İnankur, 1989: 18, 19). Oryantalist resimlerde saray, törenler, harem, hamam, esir pazarı, dervişler, İstanbul görünümüleri, mesire yerleri ve kahvehaneler Batılılar tarafından çokça ilgi çekmiş ve işlenmiştir. Oryantalist resimlerde erotize edilmiş uyuşuk kadınlar, gizemli özelliğiyle ifşa edilmek istenen harem sahneleriyle dönemin çoğu sanatçıları tarafından işlenmiştir. Ayrıca şiddet ve erotizmin betimlendiği esir pazarı, harem ve hamam sahnelerinde abartılı, tahkir edici ve önyargılı bir tutum sergilendiği görülür (Germaner ve İnankur, 2002: 39). Ayrıca farklı dönemlerde, Doğu'nun halı ve kilimleri de Batılı sanatçılar için önemli esin kaynaklarından olduğu da gözlemlenebilir.

1983'de yazdığı "The Imaginary Orient" başlıklı yazısında Doğu'yu görsel kültür zeminine taşıyan L. Nochlin, oryantalist resim ekolünün "derin anlatıları"nın etkin bir parçası olarak yeniden yorumladığına dikkat çeken Ersoy (2003: 85, 86) kendini ifade ve temsilde aciz ve yetersiz olan Doğu, cehaletiyle, ataleti ve barbarlığı düzeltilmeye muhtaç olduğu düşüncesi, oryantalistin bir başka hilesi olup bu sayede sömürgeleştirme hareketinin meşrulaştırıcı alt yapısı kuvvetlendiriliyordu. Dolayısıyla oryantalist resim, Avrupa ideolojisinin destekçisi ve yansıtıcı sanat özelliğinin yanında, doğrudan üretildiği ve idame edildiği bir temsil alanı olduğu gerçeği de unutulmamalıdır. Oryantalizmi resim türü bakımından değerlendiren A. A. Bal'a göre oryantalistizm;

Oryantalizm bilimden edebiyata, tiyatrodan müziğe kadar çok geniş bir olgudur. Resmin yanı sıra mimarlık ve mobilya gibi uygulamalı sanatların birçok alanında da etkili olmuş, Doğunun dekoratif motifleri ile biçimlerinin benimsenmesi olarak kendini göstermiştir... Oryantalist ressamın konuları genel olarak figürlü kompozisyonlar ve manzara olmak üzere iki grupta toplanabilir: Birinci grup Müslüman Doğunun yaşatıldığı figürlü kompozisyonlar, savaş ve av konuları, erotik havalı harem, hamam ve dans sahneleri kent içinde ya da iç mekânlarda geçen günlük yaşam figürleri, yerel giysi ve tiplerin tanıtıldığı kıyafet albümleri ve portrelerdir. İkinci grubu oluşturan manzaralar ise

arkeolojik alanlar, antik ve İslam mimarisi etkisindeki kent görünümleridir. (Bal, 2010: 13, 14).

J. A. D. Ingres, E. D. Panson, P. L. J. L. Gerome, J. F. Lewis ve P. D. Trouillebert gibi oryantalist Batılı ressamalar, sadece kadınların girebildiği “harem/kadınlar kamam”ını Müslüman Doğu kültürüyle çelişen çarpık karelerle, Doğunun “sapkın” olduğunu çığırından çıkıttığını böylelikle ıslah edilmesi gerektiği felsefesiyle yine kolonyalizmin meşrulaştırma çabası olduğu düşünölmektedir. Zira sadece kadınların girebildiği bu ve benzeri mekânlar oryantalist ressamaların hiçbir zaman görmedikleri halde, zihinlerinde kurguladıkları figürleri (doğu kadınıni hiç görmeden yapanların tablolarındaki figürler de Batı kadınlarına daha çok benzedikleri gözlemlenmiştir) ve mekânları resmettikleri görölür. Tüm bunlar ve arttırılabilir örnekler Batılının (Avrupalı) Doğuluya/Doğu’ya nasıl baktığının bir arka plan okuması olarak değerdendirilebilir

Ayrıca Doğu insanı kaballığı, cehaleti, barbarlığı ve sapkınılığı (Batı kaynaklı tümnden oryantalist resimlerde işlenen Doğu, erotizmiyle görsel bilgi üretilerek) yüzünden ıslah edilmesi ve modernleştirilmesi gerektiği söylemlerine sarılmışlar. Bu her iki girişimde de oryantalizm yoluyla üretilen bilgiyle sömürgeciliğın zeminini güçlendirmek, ona meşruiyet kazandırmak ve Doğu’yu, kolonyalizm-oryantalizim kardeşliği ve işbirliğiyle kontrol altına almak olduğu anlaşölmektedir. Bu tür bir ilişki, geçmişten günümüze kadar gelen mevcut çokça örneği vardır.

1980’lerin başında akademik ve toplumsal çevrelerce hararetli tartışmalara neden olan Said’in “Oryantalizm” eseri üzerine, merkezi güç Amerika ve Avrupa’da bir kısım küratörün öncülük (görünürde) ettiği çeşitli galerilerde oryantalist resim ekolünü konu alan bir dizi sergiler düzenlediler. Bu sergileri organize eden ve katalog metinlerini hazırlayanlar, bu etkinliklerin (özellikle zamanı itibariyle) neden olabilecek tartışmalara karşı kayıtsız bir tavırla, salt estetik kıstaslar çerçevesinde yapılmış sanatsal etkinliklermiş gibi bir tutum içerisinde, tam manasıyla 19. yüzyıl oryantalist yaklaşımın selefleri gibi davrandılar (Ersoy, 2003: 85).

Ferzan Özpetek’in yeni oryantalist izler taşıyan “Hamam” filminden sonra yaptığı “Harem Suare” filminden kareler ile modern oryantalizmde yapılan resimler, Uluç ve Soydan tarafından bir yazılarında karşılaştırmaları yapılır. Özpetek’in “Hamam” filminde oryantalizmi işlediğine yönelik yapılan değerdendirme ve eleştirilere karşı: “Bu filmimin ne Türkiye’yle, ne de oryantalizmle hiç ilgisi yok” (Uluç ve Soydan, 2007: 41) dese de ikna edici bulunmadığı görölmektedir. 1999 yılında İtalya, Fransa ve Türkiye ortak yapımı olan Harem Suare filmi 19. Yüzyılda oryantalist anlayışla yapılan “Harem”, Servant Girl, Panson-The Message, Lewis-The Siesta, Gerome-The Bath, Gerome-The Great Bath, Trouillebert gibi oryantalist resimlerden

kareler/sahneler içermektedir. Neyse ki Sontag'a (1999: 20) göre, "Harem Suare" filmi, Doğu'nun tamamen 19. yüzyıl felsefesiyle işlendiği gibi oryantalist bir anlayışla resmedildiği açıkça ifade edilir.

Sömürgeciliğin iki ana evreden sonra son bulunduğunu belirten T. Ataöv, bu evrelerden birincisi 1945-54 dönemi Asya'yı kapsadığını, ikincisi ise 1955-66 dönemi Afrika öncelikli olduğudur. Decolonization¹ süreci "mutlak" bir bağımsızlaşmayı değil, kolonilerin yeni koşullara uygunluğunu düzenleyen bir girişim olduğunu (Bulut, 2006: 86) söylerken kolonyalist düşünce ve kolonyal pratiklerin evrimleşerek devam ettiği vurgulanmaktadır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'nın üstün yeni güç olarak ortaya çıkması ve savaşın sonuçları itibariyle Avrupa'nın eski sömürgeleri üzerinde etkisini yitirmesine yol açar. Böylece sanayileşmiş ülkeler ile bağımsızlıklarına yeni kavuşmuş ülkeler arasındaki ekonomik eşitsizlikler yeni problemleri beraberinde getirdiğine işaret eden Bulut, Batı ülkelerinin (yeni güç Amerika'nın) tutumun devam ettiğini şöyle ifade eder:

Yeni sömürgecilik denilen şey de işte bu şartlarda ortaya çıktı. Ekonomik alanda yeni sömürgecilik, milli iktisadi programları için söz konusu ülkelerin yeterli bağımsızlığa sahip olmamasıyla ve bölgelerini ilgilendiren uluslar arası siyasi kararlara katılmayılarıyla belirleniyordu. Gerçekten de, Üçüncü Dünya ülkelerindeki sanayi yatırımlarına genellikle egemen ülkelerin hükümleri veya çok uluslu şirketler karar veriyordu. (Bulut, 2006: 90).

Bu bağlamda değerlendirilecek olan ve Said'in sömürgecilik-sonrası (postcolonialism) düşünce olarak ifade ettiği "postkolonyalizm", 1980'lerde, postmoderniz ile olan ortak uğraş ve soruşturma konuları neticesinde ortaya çıktı ve çoğu zaman hem postmodernizm hem de postkolonyalizm birer öncel olarak "oryantalizm" türünden çalışmaları göz önünde bulundurdu. Postkolonyalizm² ve postmodernizmin her ikisinde de bulunan "post" öneki, ötesine gitme anlamından çok, Ella Shohat'ın postkolonyalizm üzerine yazdığı önemli bir yazısında dediği gibi, "süreklilikler ye kopukluklar" anlamını verse de vurguladığı şey, bir "öte" değil, devamlılığı ifade eder yani eski sömürgeci uygulamaların yeni halleri ve biçimleri anlamına gelir. Sömürgecilik-sonrasına/postkolonyalizme ilişkin ilk çalışmalar, Anwar Abdel Makel, Samir Amin, C.L.R. James gibi önemli düşünürler yapmıştır (Said, 1989: 363, 364). Said gibi Loomba da, postkolonyalizmin "post" önekinden dolayı oldukça şiddetli tartışmalara neden olduğunu belirterek, kolonyalizmin ölümüne işaret etmediğini ancak kolonyal tahakküme de karşı koyarak, kolonyalizmin geride bıraktığı

çeşitli miraslar olarak değerlendirildiğini ve kendisinin de bu düşüncede olduğunu ima eder (Loomba, 2000: 24, 29).

Anlaşılabacağı üzere, postkolonyal uygulamalar, uygulayıcıları açısından herhangi bir sorumluluğu olmadığı halde sömürülen ülke açısında telafisi çok zor, hatta imkânsızdır. Bu uygulama türü, modern oryantalizm ve kolonyalizmin tek kavramda birleşerek, “bilgi”yi; üreten, değerlendiren, karara bağlayan bunun üzerinden sahibini ekonomik ve siyasi olarak iktidar koltuğuna oturtmayı amaçlayan, emperyalizmin en son versiyonu olarak düşünülebilir. Örneğin, IMF’nin “ekonomik yapılandırma” ya da “yeniden yapılandırma” gibi sloganlarla “trikontinental”³ (özellikle Orta Doğu) ülkelerinin ekonomik kilitleyip bağımlı hale getirir. Bu gibi uygulamalar 2000’li yılların başından itibaren en acımasız yüzünü göstermektedir. Bu durumu Aka ve Nişancı, Dünyayı alt üst eden 11 Eylül saldırılarına bağlamaktalar. Aka ve Nişancı’ya göre;

Neo-Oryantalizm, “1990’lardan beri akademik ve entelektüel zeminlerde ele alınmaktadır; ancak neo-oryantalizmin 11 Eylül saldırısı sonrasında yükselişine şahit oluyoruz. Nitekim İkiz kuleler saldırısı sonrasında dönemin ABD başkanı Bush’un teröre karşı savaşı, Haçlı Seferine benzetmesi, dönemin İtalyan Başbakanı Berlusconi’nin de medeniyetlerinin üstünlüğünün bilincine varılması yönündeki demeçleri bu yükselişin en dikkat çekici siyasi örnekleridir” (Aka ve Nişancı, 2015: 14)

Yeni-Sömürgecilikte, yönetici sınıfların oluşturduğu seçkinler tabakası, kendi çıkarları için iktisadi yöntemler kullanılarak uluslararası sermaye ve teknolojiye erişim yoluyla etkin bir uluslararası denetim (yeni ABD’nin denetimi) sürdürülüyordu. Dünya ticaret Organizasyonu, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi birçok dünya finans devleri bu projenin içinde yer almaktadır (Young, 2016: 7, 61).

Postkolonyalizmin ortaya çıktığı dönemde, İngiltere’de Stuart Hall öncülüğünde “kültürel çalışmalar” denilen yeni bir disiplinin öne sürülüp, etnografik bir biçime bürünmesiyle Amerika’ya ulaştığı dönemdir. Jean-François Lyotard ve Fredric Jameson’ın önerdikleri “postmodernizm” yanı sıra bu dönemde, Fransız radikal felsefinin “post-strüktüralizm”i, Marksizm’in de “post-marksizm” ifadesini benimsediği ve “post” önekinin trend olduğu bir dönemin çeşitli disiplinlerle ilişkili olduğu bir dönemin ürünü olarak doğu postkolonyalizm. Bu terim Üçüncü Dünya ülkeleri haricinde bugün, Birinci Dünyada yer alan önemli bir göçmen kitlesinin kültürel ve toplumsal varlığı yanında onların sorunlarını da kapsamaktadır (Mutman, 2010: 2). II. Dünya Savaşı sonrasında değişen şey iktidar koltuğuna oturan gücün değişmesiydi, Batın’ın Doğu’ya karşı olan tavrında iyileşme olmadı, aksine, metodolojik çeşitlilikle daha da acımasız bir politika uyguladığı günümüz olaylarına bakılarak da gözlemlenebilir. Söz konusu Savaştan sonra Doğu’nun, bağımsızlığına

kavuştuğu söylemleri, hiçbir zaman gerçeği yansıtmaz, tersine daha derin ve gizil bir politikayla, Batı'ya (Amerika başta olmak üzere) olan bağımlılığı derinleşerek devam etmiştir, etmektedir. Bu anlamda Doğu hiçbir zaman (maalesef) “mutlak” bağımsızlığına kavuşmamıştır. Kısaca Doğu (Batı gözüyle gelişmemiş ülkeler/topluluklar) üzerindeki “epistemik şiddet” eskiden olduğu gibi farklı versiyonlarıyla ancak, farklı güç merkezleri tarafından devam ettirilmekte olduğunu, günümüz Filistin'ine, Suriye'sine, Irak'ına, Tunus'una, Libya'sına, Afganistan'ına, Pakistan'ına, Mısır'ına, Afrika ülkelerinin büyük bir kısmına, Latin Amerika'sına bakılarak açık bir şekilde gözlemlenebilir. Hatta daha ileri giderek, dünyanın süper gücü olarak kabul edilen Amerika'daki “evsiz”⁴lerin sayısı üzerinden bile her şey net bir biçimde görülebilir olduğunu söylemek mümkündür. Bu çarpıcı paradoksu İlter şöyle ortaya koyar;

Birinci Dünya'nın en gelişmiş ülkesi ABD'nin en varlıklı kentlerinde evsiz barksızlar çöplerden ve yardım kuruluşlarının sağlayabildikleriyle yaşamlarını sürdürmeye çabalyorlar. Bunları bırakın, orada da asgari ücretle çalışanlar, yönetimin kendi belirlediği yoksulluk standardının altında yaşamak zorundalar. Yani bütün o şeytan-savma, onu dışarıya atma/yansıma çabalarına karşın öteki yine içeride, tekinsiz, kendimizi en evimizde hissettiğimiz yerde karşımıza çıkıyor. Üçüncü dünyanın içinde bir Birinci Dünya, Birinci Dünyanın içindeyse bir Üçüncü Dünyanın yer aldığı karmaşık, melez bir dokuyla karşı karşıyayız. (İlter, 2006: 10).

Kolonyalist ülke veya güçlerin amaçları doğrultusunda: sahip olduklarını devam ettirmek, daha fazlasına sahip olmak, istedikleri ideolojiyi yaymak, istediğinin (gelişmemiş ülkeler) karıştırmak, bağımlı hale getirmek, doğrudan yok etmek ya da yenilerini kurmak üzere izledikleri politikada sürekli yeni kavram, yöntem ve teknolojiler üretip kullanmaktadır. Bu bağlamda merkezi güçler/güç merkezleri “madun” kavramını ehlileştirerek (!) (kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak) yürürlüğe koyduğu anlaşılmaktadır. Said'in de “Şarkiyatçılık” eserinde uzun uzadıya bağlantılarıyla birlikte bahsettiği “madun” (alt aşamada bulunan) kavramı, Spivak tarafından 2000 yılında (bağlam değişikliğiyle/yeni bir amaçla kullanılması için) tahakkümün sürdürülmesi ve kapitalizmin ilerlemesi için önerilmiştir. Madun bilinciyle, kapitalist güçler ve işbirlikçilerinin azınlıklar, göçmenler, yoksullar üzerine politik ve ekonomik programlar uygulanıp “demokratikleştirme” vb. siyasi bağlamla günümüz emperyalist/kolonyalist güçlerin kalkınma, ilerleme gibi projeleri ve tahakkümü sürdürmelerinin yeni yöntemlerinden biridir (Yetişkin, 2010: 17, 18)

Görüldüğü üzere Maduniyet Çalışmaları, günümüz oryantalist, emperyalist sömürge heveslisi güçlerin metodolojik olarak nasıl çalıştığını ve

oryantalizmi/kolonyalizmi durmaksızın devam ettirdiklerini, ettirmek istediklerini açık bir şekilde ortaya koyan bir örnek olarak değerlendirilebilir. Maduniyet Çalışmalarının bilimi, nesnelliği ve rasyonaliteyi -tarafı bir şekilde- Batı'ya atfettiğini belirten Chibber'a (2016, s. 436) göre; "Maduniyet Çalışmaları kapitalizm çözümlemesinde başarısız olurken, sömürgecilik karşıtlığı ya da anti-emperyalist eleştirinin de önde gelen ucu olamaz çünkü oryantalist mitolojinin en kötü örneklerini yeniden diriltiyor."

Postkolonyal çalışmalar, kendisini sadece pozitif bir kuramın ötesinde radikal bir eleştiri olarak konumlandırır. Postkolonyal alanda önde gelen isimler çoğunlukla postkolonyal teoriyi, bir teoriden ötesi olarak değerlendiriyordu. Çünkü teori, çoğunlukla bir eylem biçimi hatta bir hareket biçimi olarak sunuluyordu. İlk başlarda bu dürtü, sömürgeci ve yeni-sömürgeci iktidarın yapılarına yöneltilmiş olsa da, son yıllarda postkolonyal çalışmalar ağırlıklı olarak toplumsal alan üzerine yoğunlaştırdı (Chibber, 2016: 13-15).

Yıllarca süren Doğu'nun Batı'ya (coğrafi birer bölge olarak düşünmekten ziyade, güçlü-zayıf ilişkisi bağlamında değerlendirilmelidir: yukarıda bahsedilen Amerika'daki -kapitalizmin merkezi olmasına rağmen- evsiz barksızlar örneğinde olduğu gibi) karşı pratiğe ettiği baskı, sömürme, ehlileştirme (!), asimilasyon, ezme, yeniden inşa etme, tahakküm gibi daha birçok zorbalığa karşı, mutlaka sömürülen halkın içinden veya dışından çeşitli tepkileri çıkacaktı.

"Kolonyal Çözüm Çağında Oryantalizm" eserinde Ali Behdad, Althusser'in Marksizmi tanımlarken kullanmış olduğu "pratique sauvage" (vahşi uygulama) ifadesini referans olarak çarpıcı bir çıkışla, postkolonyalizmin bir tür "vahşi uygulama" olduğu söyler. Fanon, Cesaire, Memmi ve diğer postkolonyal söylem kurucularının eleştirilerini "antiemperyalist bir bilim" olarak değerlendiren Behdad, postkolonyal teorinin günümüzde başkalaştığına işaret eder:

Postkolonyal teori bugün ırk ve cinsiyet hakkında akademik tartışmalarda kolonyal çarpışma ve muhalifliğin algılanma şeklini yeniden tanımlayan veya daha doğrusu onu dönüştürerek politize eden yeni bir felsefi pratiktir... Postkolonyal araştırmalar baskıyı ve baskı altında tutulanı, sömürgeci gücün örtülü siyasal ekonomisini, Doğu'yu Batı'dan, siyahı beyazdan ayıran 'imgesel seçereyi' açığa çıkararak hatıraların yanında olması ve muhalifliği hatırlatma görevini yerine getirir. Bu anlamda postkolonyal eleştiri sömürgeleştirilmiş kadın ve erkeğin tarihini inkâr eden sömürgeci amnezinin yapısını alt üst eden bastırılanın geri dönüşüdür. (Behdad, 2007: 17, 22).

Sömürgecilik-karşıtı kritikleriyle Fanon, bu bağlamda 20. yüzyılın en önemli yararlarında biri olarak bilinir. Sömürgeciliği bir şiddet unsuru olarak ele alan Fanon, eserlerinde sömürgeleştirme ve sömürgeciliğin psikolojik boyutu üzerine temel eserler yazmıştır. Kolonyal pratiklerin, sömürgeleştirilen halkın üzerinde sadece fiziksel etkileri değil, aynı zamanda ruhsal etkilerini de irdeler (Tepeciklioğlu, 2013: 82, 83). Said'in "İktidar Siyaset ve Kültür (Söyleşiler)" kitabında kullandığı "zihinleri sömürge olmaktan çıkarma" (Said, 2016b: 147) ifadesi oldukça düşündürücü ve Batı'nın Doğu'ya karşı -bu sözü tersinden okuyarak- "zihinleri sömürgeleştirme" politikası uyguladığı tam olarak yerine oturacaktır.

Örneğin, Ayşe Azman'ın (2012: 200) "Oryantalistlerin İstanbul'undan Bienal'in İstanbul'una", başlıklı makalesinde, Doğu-Batı ikileminde İstanbul'un coğrafi ve kültürel düzlemde kapı metaforları gibi nitelendirmelere yönelik post-kolonyal eleştiriler olduğunu, Bienal üzerinden İstanbul'un kimliğine yönelik değerlendirmelerde bile İstanbul adına konuşulan "sanatsal bir eylem alanı" olduğuna işaret eder. Buna yanında, İstanbul Bienallerinin Avrupamerkezci bir eleştiriden besleniyor gibi görünse de, aslında Avrupamerkezci bir görüşle tanımlandığını da ekler.

Batı'nın bu tahakkümünü, bencilliği, köleleştirme yapısı sadece kültürel ve sanatsal alanda değil hemen her alanda hissedilmektedir. Young'a (2016: 7) göre, Günümüzde dünyanın tamamı, Batı tarafından geliştirilen bir iktisadi sistemle denetlenmektedir. Bu sömürgeci mekanizmayı sürekli kılan şey ise, Batı'nın siyasi, iktisadi, askeri ve kültürel çerçevede gücünü/hâkimiyetini koruyor olmasından kaynaklanmaktadır

Maduniyet Çalışmaları'na ilham veren temel argümanların, analitik ve tarihsel bir dizi yanlış anlamaya dayandığını vurgulayarak postkolonyal teoriye ciddi bir eleştiri getiren Vivek Chibber, "Post-kolonyal Teori ve Kapitalizmin Hayaleti" eserinin "Sonsöz"ünde postkolonyal teori ve geleceği üzerinde nihai bir değerlendirme yapar. Postkolonyal teorinin hem Batı hem de Doğu için, yakın gelecekte kendini güncelleyemeyeceğini, 2007-2008'deki küresel ekonomik kriz ve Ortadoğu'da başlayan Arap Baharı gibi isyanlar dizisi, benzer şekilde Amerika ve Avrupa'da Ortadoğu'daki isyanları destekleyen benzer pankartların taşınması ve kitle hareketleri gibi son beş yılda gelişen birçok vaka/gelişme postkolonyal teorinin eksiklerini görmek için en uygun şartların oluştuğuna ve yakın zamanda, postkolonyal teorinin gözden düşeceğine işaret eder (Chibber, 2016: 444, 445).

Sonuç

İnsanın sahip olduğu en temel zenginlik akıldır ve Batı, bu bilinçle yola çıkarak aklın izdüşümü olan “bilgi” denen değeri üretti. Ürettiği bilgiyle de kendini diğerlerinden (kendisi dışında kalan) soyutladı ve “öteki”leştirme yolunda kendi üstünlüğünü kutsadı (!). Avrupa modernitesi Doğu ile ilgili bilgiyi de, disiplinlerarası akademik yapısıyla “oryantalizm” projesi aracılığıyla elde etti ve onu istediği gibi işleyerek sömürgeciliği besledi.

Bir zamanlar Avrupa, 1950’lerden sonra da Amerika iktidar koltuğuna çıkarak aynı siyaseti (yöntemler farklı olsa da) yürüttü. Neyse ki İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, ulusal bağımsızlık (decolonization) sürecinde, kolonileştirme-karşıtı Frantz Fanon, Albert Memmi ve Aime Cesaire gibi aydınların yer aldığı, edebiyat ve felsefe temelli postkolonyal eleştiriler ortaya çıktı. Bu tam bir akademik karşı duruştu.

Sömürgeci kurtulan (!) uluslar, kimlikel ve kültürel bir takım arayışlara girdi. Batı (Avrupa’dan koltuğunu devralan Amerika merkezli) bundan faydalanıp kültürel yeniden yapılandırmaya (çeşitli yöntemlerle) girişti, eğitim ve iktisat başta olmak üzere çeşitli alanlarda sözde fırsatlar ortaya koyarak çok kapsamlı bir teori olan postkolonyal teoriyi inşa etti. Batı bu vb. girişimlerle modernleştirme, “medenileştirme”, son yıllarda “demokratikleştirme” kuramları (söylemleri farklı uygulama bütünüyle farklı olmuştur!) üzerinden, Doğu kültür ve değerlerini zayıflatıp yok etmeyi en azından kontrol altında tutmayı amaçlamıştı. Bunun sonucunda yabancılaşma başladı, kültürel mezlek hızla arttı ve Doğu, Batı’nın tepkisiz gölgesine dönüştü. Böylece Doğu geri bırakılmış, amaçsızlaştırılmış, kendi kültüründen yoksullaştırılmış ve tarihinden habersiz bir uyuşuk bir hale getirilmiştir.

Tüm bu politik sofistike planların yapıldığı ve uygulandığı dünyada yaşayan insanlar (Batılı-Doğulu) doğrudan etkilendikleri için, bu tüm gelişmeler sürecinde sanat her yönüyle payını almıştır, almaktadır. Dünyayı yapılandırmak isteyen güç/güçler bazen doğrudan bazen dolaylı olarak sanata da yön vermiştir. Hatta sanat ve sanatçı, tarihi süreçte olduğu gibi günümüzde de (belki daha aktif bir rolle) gizli ama çok etkili bir güç olarak bu gelişmelerin merkezinde yer almıştır, almaktadır.

Dipnotlar

¹ İlk kullanımı 1932’de Moritz Julius Bonn tarafından kullanılmıştır. Ancak yaygın kullanımı 1950-60’larda karşılıklıdır. (Bkz. Yücel Bulut, (2006). İkinci Savaş Sonrasında Oryantalist Çalışmalar. *Sosyoloji Dergisi*, Cilt 3(12). s. 86).

² E. Said aynı sayfada postkolonyalizm ve postmodernizmin terminolojik bakımdan çok tartışmalı olduklarını hatta “post” ön ekinin “tireli mi "tiressiz”mi kullanılması üzerinde bile anlaşmazlık olduğunu belirterek, postkolonyalizmin ne denli tartışmalı olduğunu ve bu konudaki terminolojik açıklamalara girmeyeceğini de ifade eder.

³ Robert J. Young’un ayrıştırıcı bulduğu Üçüncü Dünya Ülkeleri yerine icat ettiği bir kavramdır. Üç Kıta (Latin Amerika, Afrika ve Asya) anlamına gelir. (Young, 2016, s. 6).

⁴ Barınaklardaki evsizlerin sayısının kışın 100 bini aştığı New York’ta barınaklarda kalan evsizlerin yüzde 57’sini siyahi Amerikalılar oluştururken, yüzde 31’ini Latin kökenliler ve yüzde 8’ini de beyaz Amerikalılar şeklinde sıralanıyor. (Bkz. Hürriyet Gazetesi: *Evsizler ABD’nin başını ağrıttıyor*. <http://www.hurriyet.com.tr/evsizler-abdnin-basini-agritiyor-29585883>) 19 Temmuz 2015 - 15:11.

KAYNAKLAR

AKA, H. Burç ve Ensar Nişancı. “Neo-Oryantalizm ve Orta Doğu’yu Anlamak”. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5.9, (2015): 9-26.

ARMAĞANOĞLU, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Cilt 1-2. İstanbul: Alkım Yayınevi, 2010.

AZMAN, Ayşe. “Oryantalistlerin İstanbul’undan Bienalin İstanbul’una”. *Sosyoloji Dergisi* 3.24, (2012): 183-207.

BAL, Ali Asker. “Oryantalist Resimde Bedenin Kolonileştirilmesi Bağlamında “Türk Hamamı” İmgesi”. *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi* 2.2, (2010): 13-23.

BEHDAD, Ali. *Kolonyal Çözülme Çağında Oryantalizm*. Çev. Behçet Sibel Erduran ve Berkay Ersöz. İstanbul: Çivi yayıncıları Yayınevi, 2007.

BULUT, Yücel. “İkinci Savaş Sonrasında Oryantalist Çalışmalar”. *Sosyoloji Dergisi* 3.12, (2006): 81-111.

———. “Orientalism’in Ardından”. *Sosyoloji Dergisi* 3.24, (2012): 1-57.

CHİBBER, Vivek. *Post-kolonyal Teori ve Kapitalizmin Hayaleti*. Çev. Afife Yasemin Yılmaz. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

ERSOY, A. Ahmet. “Şarklı Kimliğin Peşinde, Osman Hamdi Bey ve Osmanlı Kültüründe Oryantalizm”. *Toplumsal Tarih Dergisi* 119, (2003): 84-89.

EYİCİL, Ahmet. *Siyasi tarih: 1789-1939*. Ankara: Gün Yayıncılık, 2005.

GERMANER, Semra. ve Zeynep İnankur. *Oryantalizm ve Türkiye*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, 1989.

—. *Oryantalistlerin İstanbul'u*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2002.

GÜNGÖR, Arif Can. “Koloni Dönemi Fransız Sinemasında Oryantalist Temsil; Pépé Le Moko Filmi Örneği”. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 42, (2012): 49-64.

İLTER, Tuğrul. “Modernizm, Postmodernizm, Postkolonyalizm: Ben-Öteki İlişkileri ve Etnosantrizm”. *Küresel İletişim Dergisi* 1, (2006): 1-14.

MADRA, Beral. *İki Yılda Bir Sanat*. İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2003.

MUTMAN, Mahmut. “Post-kolonyalizm: Ölü Bir Disiplinin Hatıra Defteri”. *Toplumbilim Postkolonyal Düşünce Özel Sayısı* 25, (2010): 117-126.

—. *Şarkiyatçılık/Oryantalizm, Modernleşme ve Batıcılık*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2002.

SAİD, Edward W. *Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu*. 2. Baskı. Çev. Selahaddin Ayaz. İstanbul: Pınar Yayınları, 1989.

—. *İktidar Siyaset ve Kültür: Söyleşiler*. Çev. Salih Özer. Ankara: Hece Yayınları, 2016b.

—. *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*. 9. Baskı. Çev. Berna Yıldırım. İstanbul: Metis Yayınları, 2016a.

SONTAG, Susan. *Fotoğraf Üzerine*. Çev. Reha Akçakaya. İstanbul: Altıkkırkbeş Yayınları, 1999.

TEPECİKLİOĞLU, Elem Eyricce. “Postkolonyal Kuram Uluslararası İlişkiler Disiplinini Dekolonize Etmek”. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi* 4.2, (2013): 80-97.

ULUÇ, Güliz ve Murat Soydan. “Said, Oryantalizm, Resim ve Sinemanın Kesişme Noktasında Harem Suare”. *Bilig Dergisi* 42, (2007): 35-53.

UYGUR, Erdoğan ve Fatma Uygur. “Fransız Sömürgecilik Tarihi Üzerine Bir Araştırma”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 173.173, (2014). 273-286.

YETİŞKİN, Ebru. “Postkolonyal Kavramlar Üzerine Notlar”. *Toplum ve Bilim Dergisi* 25, (Haziran-2010): 15-21 Web: https://www.academia.edu/2044004/Postkolonyal_Kavramlar_%C3%9Czerine_Notlar adresinden 10 Kasım 2012’de alınmıştır.

YOUNG, Robert J. *Postkolonyalizm: Tarihsel Bir Giriş*. Çev. Sertaç Şen. İstanbul: Matbu Yayıncılık, 2016.